

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

A portrait of the historian as a philosopher: Ankersmit over historische representatie, verwijzing en metaforiek

Leezenberg, M.

Publication date

2011

Document Version

Final published version

Published in

Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Leezenberg, M. (2011). A portrait of the historian as a philosopher: Ankersmit over historische representatie, verwijzing en metaforiek. *Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte*, 103(4), 276-279.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

A portrait of the historian as a philosopher: Ankersmit over historische representatie, verwijzing en metaforiek

COMMENTAAR

MICHEL LEEZENBERG

Op het eerste gezicht lijkt Frank Ankersmit in 'Representatie als cognitief instrument' verwickeld in een achterhoedegevecht: hij keert zich hier namelijk tegen het logisch-positivistische dogma van de eenheid van de natuur- en geesteswetenschappen. De enige bron die hij daarvoor aanhaalt is Ernest Nagels inmiddels vijftig jaar oude *The Structure of Science*. Je zou denken dat in ons post-Kuhniaanse tijdperk van inhoudelijke en institutionele versplintering geen mens nog zo'n ronkende frase van eenheid in de mond durft te nemen, laat staan er substantiële uitspraken over doen.

Maar Ankersmit richt zijn pijlen op een ander doel. In de taal- en wetenschapsfilosofische *theorie*, betoogt hij, hangt niemand nog het dogma van de eenheid van de wetenschappen aan; maar in de *praktijk* is het volgens hem nog altijd dominant in taal- en wetenschapsfilosofie, gezien de daar volgens hem nog altijd heersende stilzwijgende aanname dat het analytisch-filosofische vocabulaire van (propositionele) waarheid en verwijzing adequaat is om zowel natuurwetenschappelijk als historisch taalgebruik te karakteriseren. Zijn artikel bestrijdt deze aanname, en suggereert dat de (analytische) taalfilosofie moet worden uitgebreid met een reflectie op historische representatie. Deze, betoogt hij, kan niet worden herleid tot zulke relatief welbekende noties als verwijzing en betekenis; vervolgens werkt hij in meer detail uit hoe historische representatie zich onderscheidt van verwijzing, en hoe ze haar eigen noties van representatieve (als onderscheiden van propositionele) waarheid en betekenis impliceert.

Het is niet eenvoudig om dit argument op zijn merites te beoordelen, omdat Ankersmit het in tamelijk algemene, en dikwijls figuurlijke, termen formuleert. Zo wordt niet duidelijk wat precies de *cash value* is van zijn beeldspraak (par. 1) dat de wetenschappen geen hiërarchie maar een 'U-vormige lus' vormen, waarin de twee meest 'zuivere' (in welk opzicht?) wetenschappen van enerzijds geschiedschrijving en anderzijds theoretische natuurkunde beide met elkaar 'verbonden' zouden zijn (waardoor precies? Door hun zuiverheid?). Evenmin werkt hij zijn suggestieve beeld uit dat de individuele uitspraken van een historische representatie als de penseelstreken zijn waaruit een portret bestaat.

Nu speelt beeldspraak op meerdere niveaus een grote rol in Ankersmits argument. Hij betoogt namelijk ook dat historische representatie wezenlijk metaforisch van aard is, doordat ze ons uitnodigt om a als b te zien, ofwel ons attendeert op specifieke *aspecten* (par. 4). Dat punt is volgens hem van belang omdat het ons voorbij de bestaande theorievorming over metaforiek voert. De

historische – en dus metaforische – representatie, stelt hij, "overschrijdt de grens tussen taal en werkelijkheid richting de laatste", terwijl bij analytische taalfilosofen sinds Max Black de metafoor zich "nimmer buiten het domein van taal en betekenis" zou begeven. Andermaal legt Ankersmit hier niet uit waar zijn eigen beeldspraak van beweging en grensoverschrijding precies op neerkomt; bovendien is zijn bewering incorrect, zelfs al ten aanzien van Max Black. Die schreef immers al in zijn artikel 'Metaphor' uit 1962: "It would be more illuminating [...] to say that the metaphor creates the similarity than to say that it formulates some similarity antecedently existing" (Black 1962: 37). Met andere woorden, volgens Black kunnen metaforen wel degelijk veranderingen in de werkelijkheid tot stand brengen (ik schreef hier bijna 'buitentalige werkelijkheid', maar dat is niet helemaal juist, zoals hieronder nog zal blijken). In 'More on metaphor' (Black 1979) verdedigt en verduidelijkt Black deze voorzichtige suggestie, en concludeert "some metaphors enable us to see aspects of reality that the metaphor helps to constitute. But that is no longer surprising if one believes that the world is necessarily a world *under a certain description* – or a world seen from a certain perspective" (Black 1979: 37). Black had zijn stelling nog verder kunnen aanscherpen door te betogen dat metaforen in dit opzicht *performatief* zijn, en de (sociale) feiten kunnen creëren die ze lijken te representeren. Ik kom hierop nog terug.

Afgezien van één korte verwijzing naar Heidegger beperkt Ankersmit zijn discussie tot analytische filosofen, terwijl door anderen natuurlijk veel meer over (historische) en andere teksten, discoursen, en/of representaties is geschreven. Dat hij weigert in te gaan op continentale auteurs als Barthes en Foucault is zijn goed recht; maar zelfs binnen de analytische filosofie zijn zijn keuzes betwistbaar. Zo bespreekt hij opmerkelijk genoeg alleen de analytisch-filosofische discussies van verwijzing, terwijl het voor zijn betoog toch meer voor de hand had gelegen om in te gaan op bestaande debatten over descripties en aspectwaarneming. Bovendien haalt hij deze analytisch-filosofische discussies over verwijzing in zowel filosofisch als historisch opzicht soms door elkaar. Zo stelt hij dat het werk van Donnellan en Kripke de 'algemeen geaccepteerde' theorie van Strawson en Searle zou hebben aangevallen, door verwijzing teniet te doen als "solide fundament voor inzichten in de relatie tussen taal en werkelijkheid". (p.250) In werkelijkheid was Kripkes theorie van eigennamen als starre verwijzers (evenals vergelijkbare theorieën van Putnam over natuurlijke soortnamen en van Kaplan over indexicale uitdrukkingen) juist een poging om verwijzing te *redden* als een directe, en niet door descripties, intensies of individuele concepten bemiddelde relatie tussen talige term en buitentalige wereld. Ook klopt de suggestie niet dat Kripkes vermeende ondermijning van verwijzing 'nog zou zijn verergerd' door de Duhem-Quinestelling; niet alleen dateert Quines artikel waaruit Ankersmit citeert van zo'n twintig jaar voor genoemde discussies tussen Searle, Donnellan en Kripke; ook valt Kripkes werk te zien als juist een reactie tegen Quines verwerping van verwijzing als een primitieve en verklarende notie. Maar dit terzijde.

Belangrijker problemen worden zichtbaar wanneer Ankersmit probeert om zijn notie van historische representatie preciezer te karakteriseren. Hij lijkt heen en weer te zwalken tussen de gedachte dat Verlichting, Koude Oorlog

en Renaissance delen of aspecten zijn van wat hij noemt het 'verleden zelf', of juist representaties of metaforen die het verleden of een aspect daarvan *representeren*. Tegen het einde van zijn artikel suggereert hij dat historische verschijningen of gebeurtenissen als Verlichting of Renaissance geen identificeerbare *objecten* van verwijzing zijn, maar uniek bepaalde *aspecten* van de historische werkelijkheid. Speculatieve vormen van geschiedschrijving, zoals gebezigd door Marx en Toynbee, zien volgens hem zulke aspecten als beschavingen of klassen ten onrechte aan voor objecten. Zelf omschrijft hij historische representatie als een drieplaatsige relatie tussen historisch object of persoon, de historische representatie ervan en het aspect van het object waarop die representatie de aandacht vestigt (par. 3). Deze karakterisering berust echter op een problematische positivistische restaanname, namelijk het geloof in een simpel onderscheid tussen representatie en realiteit. Voortdurend hanteert Ankersmit uitdrukkingen als 'de historische werkelijkheid', 'de werkelijkheid zelf', 'het verleden zelf', enzovoort; dat wekt sterk de indruk dat hij gelooft dat historische objecten, personen en feiten op zichzelf en los van specifieke representaties bestaan, en dat verschillende representaties slechts onze aandacht op verschillende aspecten van die onafhankelijk gegeven historische werkelijkheid vestigen. Maar objecten en feiten zijn nooit simpelweg gegeven: zelfs voor wat betreft de natuurwetenschappen wordt sinds auteurs als Quine, en wat later Kuhn, vrij algemeen (zij het zeker niet unaniem) aanvaard dat objecten en feiten in belangrijke mate in en door een theorie worden geconstitueerd. Deze visie wordt al gauw aangezien voor een postmodern relativisme dat de historische en zelfs natuurlijke wereld alle feitelijkheid ontzegt ("zie je wel? Hij gelooft dat Auschwitz alleen maar een sociale constructie is, en geen historisch feit!"), maar dat is nergens voor nodig. Ik zal het punt hier daarom illustreren met het recente werk van John Searle, die je met de beste wil van de wereld niet als *pomo* kunt afserven.

Behalve het theorie-afhankelijke karakter van objecten en feiten in het algemeen negeert Ankersmit ook het onderscheid tussen natuurlijke en sociale feiten. Geschiedschrijving houdt zich in eerste instantie bezig met sociale feiten, niet met natuurfeiten; en zulke sociale feiten, zo weten we sinds Durkheim, bestaan alleen omdat mensen *geloven* dat ze bestaan. Geld heeft alleen waarde omdat en in zoverre mensen geloven dat het waarde heeft. Verliezen ze dat geloof, dan krijg je geldontwaarding, hyperinflatie en andere ellende. Maar sociale feiten berusten niet alleen op collectief geloof, of wat Durkheim noemt 'collectieve representaties'; ze zijn ook door en door talig van aard. In zijn recente werk in de filosofie van de sociale wereld (bv. *Making the Social World* uit 2010) betoogt Searle zelfs dat sociale feiten *onherleidbaar* talig zijn. Volgens hem hebben alle sociale, of preciezer gezegd institutionele, feiten de logische structuur van een declaratieve taalhandeling van de vorm *Wij erkennen dat persoon S de macht heeft om P te doen*, en is het onmogelijk om zulke declaratieven uit te voeren zonder taal. Alleen taal heeft van zichzelf dit performatieve vermogen om werkelijkheden tot stand te brengen door ze te representeren; daardoor is taal niet simpelweg een institutioneel feit naast andere institutionele feiten, maar in zekere zin datgene wat de hele sociale realiteit mogelijk maakt.

Het centrale punt dat Ankersmit lijkt te ontgaan is dat historische beschrijvingen of representaties niet simpelweg een al bestaande, en onafhankelijk van zulke representaties gegeven, sociale wereld of werkelijkheid weergeven, maar die wereld in een belangrijk opzicht juist *constitueren*. De historische werkelijkheid is niet buitentalig, maar wordt performatief geconstitueerd door de wezenlijk talige middelen van (historische en andere) beschrijving en representatie. Meer aandacht voor dit constitutieve vermogen van taal, en specifiek voor de performatieve dimensies van figuurlijke taal, had Ankersmit wellicht de mogelijkheid gegeven om zijn strikte onderscheid tussen historische representatie en gerepresenteerde werkelijkheid te nuanceren.

Bibliografie

- Black, M. (1962) Metaphor, in: *Models and Metaphors*, Ithaca/London Cornell University Press
Black, M. (1979) 'More on metaphor'
Searle, J. (2010) *Making the Social World*, New York: Oxford University Press.